

УДК 327.01:316.4.063.3]:061.1ЄС

Ю. Я. Сенюк

*аспірант кафедри країнознавства та міжнародного туризму
Львівського національного університету імені Івана Франка***СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Постановка проблеми. З середини ХХ століття розпочався інтенсивний перебіг інтеграційних процесів в Європі, що призвело до створення взірцевого міждержавного об'єднання – Європейського Союзу. Однак на сучасному етапі спостерігаються кризові тенденції практично у всіх сферах функціонування інтеграційної спільноти європейських держав. Це викликає науковий інтерес в академічному середовищі. Особливо актуальними є аналіз титульної проблематики з позиції соціалконструктивізму – нового напрямку у теорії міжнародних відносин, маловивченого в українській політичній науці. Це зумовлює потребу дослідження сучасних інтеграційних процесів в Європейському Союзі, з огляду на особливості соціалконструктивістського теоретизування.

Аналіз останніх досліджень. Посилення кризових тенденцій в Європейському Союзі зумовило появу великої кількості наукових напрацювань. У дослідженні стану та перспектив європейських інтеграційних процесів важливими є погляди: А. Сміта, В. Барберіо, В. Шмідта, Е. Моллона, Т. Кирлі, Ф. Фукуями та багатьох інших. Варто зазначити актуальність порушення окремих аспектів титульної проблематики дослідження українськими науковцями – В. Горбуліним, Н. Романюк, Р. Романюком та іншими.

Метою статті є дослідження стану та перспектив розвитку інтеграційних процесів у рамках Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Європейський Союз є динамічним політико-економічним утворенням. Упродовж свого існування організації вдалося значно розширитися, підвищити рівень власного добробуту й зовнішньополітичного статусу до глобального актора міжнародних відносин. Йому вдалося стати орієнтиром, взірцем для інших інтеграційних об'єднань. Попри це, на сучасному етапі спостерігаються кризові тенденції у всіх сферах функціонування Європейського Союзу: політичній, економічній, фінансовій, соціальній, інституційній, міграційній тощо. Найнебезпечнішою є криза колективної соціальної ідентифікації – явища, яке є підґрунтям існування європейської об'єднаної спільноти. Насамперед це зумовлено тим, що у процесі розвитку інтеграційного об'єднання, проблема формування сильної європейської колективної ідентичності була побічною. Впродовж тривалого відрізка часу в основі Європейського Союзу були економічні орієнтири, частково безпекові та політичні, але не культурні. Європейська колективна ідентичність перебуває у процесі становлення й залишається невідзначеною. Цим можна пояснити те, що механізми захисту інтеграційного об'єднання виявилися малоефективними у сучасних умовах протистояння тероризму, мультикультуралізму, міграції, популізму, гібридній агресії тощо [2]. Відсутність сильної колективної ідентичності, натомість послаблення наявної викликами

зовнішнього середовища та внутрішніми суперечками, зумовило появу євроскептичних тенденцій і негативних прогнозів щодо подальших перспектив розвитку інтеграційних процесів в Європейському Союзі.

Ключовою проблемою, яка стримує посилення колективної ідентичності є її співвідношення з особистими ідентичностями держав-членів Європейського Союзу. Здебільшого емпіричні дослідження європейської колективної ідентичності демонструють підтвердження щодо існування європейської ідентифікації щонайменше як вторинної, яка доповнює особисті, зокрема національні та регіональні. Загалом, для осіб, які ідентифікують себе здебільшого зі своєю нацією-державою, також є характерним наявність почуття приналежності до Європи. Втім, значна кількість громадян сприймають її як серйозну загрозу для національної ідентичності. Опитування доводять, що, хоч громадяни здебільшого прихильні до Європейського Союзу, все ж існує перевага національної ідентичності над європейською [10, с. 30].

Також слабкість європейської колективної ідентичності впливає на співвідношення лояльності щодо національної та регіональної. У громадян Європейського Союзу спостерігається високий рівень почуття регіональної приналежності, який постійно зростає. Європейський Союз побічно сприяє цьому явищу з огляду на імператив принципу субсидіарності. Одночасно цей процес послаблює держави-членів, що є основними суб'єктами функціонування Європейського Союзу. Формується напружене середовище на локальному, національному та міжнародному рівні, зокрема створюючи прецедент, який може викликати ланцюгову реакцію. Прикладами таких тенденцій є нещодавні події у Каталонії спрямовані на відокремлення, готовність Шотландії порушити тему референдуму про незалежність тощо. Криза ідентичностей, як національної, так і наднаціональної стала однією із характерних тенденцій сучасності.

Незалежно від того, що для акторів є характерною наявність множинної ідентичності, у сучасних умовах домінування національної щодо наднаціональної ідентичності у сприйнятті більшості європейців є серйозним викликом з огляду на дефіцит демократії в ЄС, відсутність демосу та європейської публічної сфери.

Оскільки Європейський Союз є поліцентричною платформою, сформованою на основі власних інститутів, де зосереджені транснаціональні політичні ресурси, а також національні центри прийняття рішень, тому спостерігаються суперечності щодо широкого кола питань на рівні держава-наднаціональне об'єднання. Не викликає жодних сумнівів, що рівень конфліктності на цій площині залишається найвищим. У науковому дискурсі це явище описується, як парадокс автономії, що передбачає наявність перманентного владного конфлікту між автономією мета-організації та її членами

(наднаціональними інституціями та міжурядовими установами) [8, с. 11]. Становище ускладнюється тим, що держави лише частково зацікавлені у розвитку європейської колективної ідентичності, адже, потенційно це може послабити національну і, зрештою, спричинити переорієнтацію лояльності громадян, що суперечить інтересам держави [12, с. 36]. Зниження передбачуваних переваг від членства в організації, викликане кризовими явищами у різних суспільних сферах, також послаблює колективну ідентичність [1, с. 152].

Дотримуючись теоретичних рамок соціалконструктивістського підходу у науці про міжнародні відносини можна стверджувати, що процес послаблення європейської колективної ідентичності зумовлений проблемною реінтерпретацією іманентної ідентичності окремих держав-членів Європейського Союзу. Розвиток європейської колективної ідентичності визначається множиною реінтерпретацій іманентних ідентичностей усіх держав-учасників, проблема інтерпретація, хоча б однієї із них негативно впливає на перебіг європейської інтеграції [7, с. 83]. Зокрема, параметри реальної іманентної ідентичності (недобросовісних) членів сприяють використуванню переваг від членства в Європейському Союзі, що супроводжується невиконанням взятих на себе зобов'язань, і це провокує кризу об'єднання загалом [12, с. 36].

На сучасному етапі вищеописане явище притаманне низці країн, зокрема здебільшого йдеться про країни Центрально-Східної Європи, хоча і зміни окремих параметрів ідентифікації тією чи іншою мірою спостерігалися і в інших країнах. Передусім, важливими у цьому контексті залишаються країни Вишеградської групи, в яких, окрім внутрішньодержавного явища демократичної рецесії, спостерігається позиція нехтування прийнятими у рамках об'єднання рішеннями, зокрема у такому нагальному питанні, як міграція. Наприклад, у цьому контексті критичною є ситуація, яку можна спостерігати у Республіці Польща.

Вищенаведене також проявляється на практиці у побоюванні країн Вишеградської групи бути маргіналізованими у межах Європейського Союзу, зокрема через позірне існування, на їхню думку, ліній розділу (директивна група провідних держав – група підпорядкованих держав), дискримінаційних практик у рамках інтеграційного об'єднання. На основі співпадіння окремих параметрів іманентної ідентичності, вищенаведені країни прагнуть створити окремі механізми, що сприятимуть реалізації власних інтересів та амбіцій у рамках організації. Прикладом може бути їхнє активне лобювання та підтримка ініціативи Тримор'я [5, с. 53-54].

Утім, найяскравішим прикладом прояву кризи європейської колективної ідентичності є рішення Великобританії позбутися членства в Європейському Союзі. З огляду на слабкість наявної колективної ідентифікації у рамках інтеграційного об'єднання та особливості особистої ідентичності Великобританії – це рішення було прогнозованим. Особиста (іманентна) ідентичність Великобританії розвивалася іншим шляхом, ніж європейська. Зокрема, тривала культурна та історична відокремленість від європейського континенту здійснила вирішальний вплив на розвиток британської ідентичності. Отже, можна стверджувати, що у рамках Євросоюзу британська особиста ідентичність

розвивалася із не пов'язаною з нею колективною ідентичністю, однак, сприймала останню, як «дружню іншу». З огляду на проілюстроване співвідношення британської та європейської ідентичностей, слабкість колективної ідентичності, сформованої у рамках об'єднання, яка не викликала появу чуттєвості та вразливості між сторонами, можна пояснити Brexit [9, с. 657]. Однак важливо зазначити, що принципово можливою є ситуація, коли рівень вразливості та чуттєвості можна буде визначити лише у процесі виходу Великобританії з Європейського Союзу. Прогнозується, що Brexit обернеться великою внутрішньополітичною кризою для Британії, зокрема ймовірним є її послаблення на міжнародній арені. Однак складно передбачити, як вплине прийняте рішення на трансформацію параметрів британської національної ідентичності, природа якої є доволі складною, а з огляду на сучасні політичні процеси, започатковані країною, – слабкою. Зокрема, рішення про вихід Великобританії з Європейського Союзу спричинило появу загрози проведення референдуму щодо незалежності Шотландії, населення якої здебільшого підтримувало ідею залишитися в об'єднанні. Крім того, Європейський Союз продовжуватиме вимагати від Британії серйозних поступок у питаннях, зумовлених виходом Великобританії з ЄС. Спричинення такого інтенсивного тиску на Великобританію зумовлене прагненням Європейського Союзу створити негативну ілюстрацію для інших євроскептично налаштованих країн-учасниць об'єднання, які вважають, що зможуть у перспективі вийти з Європейського Союзу на аналогічних умовах.

Одночасно, цей прецедент може стати новим поштовхом для інтенсивності інтеграційного процесу та зумовити перехід до осмислення важливіших проблем, зокрема проблеми колективної ідентичності, яка довгий час займає вторинне значення щодо матеріальних (економічних) [11]. Зокрема, вихід з об'єднання одного із найбільш могутніх у військовій сфері члена – Великобританії може сприяти розвитку спільної оборонної та безпекової політик, що вже втілювалося у підписанні у листопаді 2017 року 23 країнами Європейського Союзу договору про перманентну структурну співпрацю у цих сферах (PESCO) [6].

Утім, позитивних змін у рамках інтеграційного об'єднання може не відбутися без нагального реформування механізму функціонування Європейського Союзу. Кризові аспекти в економічній, фінансовій, політичній, соціальній, міграційних сферах зумовили необхідність перегляду інституційних засад функціонування ЄС, що спричинило появу у політичному дискурсі великої кількості новітніх теоретичних концептів щодо об'єднання. Зокрема, мова йде про ідеї «корінної» Європи, федеративної Європи, Європи різних швидкостей, Європи «А la carte» тощо. Але остаточний компроміс залишається відсутнім на сучасному етапі. Окрім інституційної, вкрай важливою залишається проблема проведення економічних реформ, зокрема реформи єврозони, щодо яких згода також залишається відсутньою.

До вищенаведених викликів, які негативно впливають на процес європейської колективної соціальної ідентифікації також можна додати: турбулентність зовнішнього середовища, ймовірність виникнення

війн та конфліктів в інших регіонах, де є інтереси європейських країн (Близький Схід), конкуренція з країнами, що розвиваються, розвиток етнічних суперечок, сепаратизму, глобальні проблеми, а саме екологічні та епідеміологічні, залучення до вирішення яких може відтіснити першочергове значення забезпечення інтеграції на регіональному рівні, міжнародна організована злочинність, тероризм [15, с. 75], проблеми розвитку демократії та громадянського суспільства у державах-членах, наростання популізму, відцентрових тенденцій, загрози розшарування Європейського Союзу у результаті багатошвидкісної інтеграції та питань мобільності трудової сили з Центральної Європи, соціальні проблеми, які існують в рамках європейських суспільств, зокрема соціальна нерівність, безробіття, старіння населення тощо.

Становленню європейської колективної ідентичності перешкоджають також релігійні, етнічні та расові суперечності, викликані великим напливом мігрантів. Міграція, зокрема вплив біженців та трудових мігрантів на економіку та культуру європейських суспільств залишаються одними із найбільш небезпечних. Державам-членам європейського інтеграційного об'єднання так і не вдалося сформувати єдиних принципів формування міграційної політики. Ситуація ускладнюється посиленням популістських, правочентричних рухів, що послаблює, як наднаціональне об'єднання, так і держави-члени загалом.

У цьому контексті цікавою є думка поширена українським філософом С. Дацюком про те, що осмислення проблем європейської колективної соціальної ідентифікації спрямовуються на вирішення проблеми подолання на сучасному етапі реальних загроз для розвитку європейського інтеграційного проекту, а не на дослідження абстрактних концептуальних проблем. З огляду на це у європейського інтеграційного проекту немає майбутнього, адже криза охопила не тільки організацію, а і традицію європейського мислення зокрема, яке було вкорінене у філософії, науці, літературі та спрямоване на осмислення майбутнього, продукування інновацій тощо. Сьогодні Європа цілковито зосереджена на вирішенні власних проблем і не здатна прийняти виклик глобальності [3].

Без будь-якого переосмислення сутності Європейського Союзу, кризові аспекти продовжуватимуть негативно впливати на його внутрішній та зовнішній поступ [14, с. 38]. Тим не менш, відчуття приналежності до європейського об'єднання є інструментом виходу з кризи. У рамках соціалконструктивістського підходу вважається, що формування сильної європейської колективної ідентичності є обов'язковою умовою, без якої є неможливим успішне існування Європейського Союзу та його функція поєднання комплексу різноманітних інтересів, представлених суб'єктами-учасниками інтеграційного проекту. Європейська колективна ідентичність є ключовим чинником у процесі європейської інтеграції, що є принципово важливим для стабільності, підтримки та легітимації ЄС.

Посилення наявної наднаціональної ідентичності, здатне не тільки гармонізувати, а й надати новий вектор для розвитку процесу інтеграції на європейському континенті. Успішне подолання викликів сприятиме переходу до нової стадії єднання європейської спіль-

ноти. В іншому випадку, у процесі свого подальшого функціонування об'єднання може спіткати проблема несприйняття організації державами-членами та поглиблення інституційної кризи [4, с. 24].

Висновки. Для подолання кризових аспектів європейської колективної соціальної ідентифікації, окрім проведення політичних, інституційних та економічних реформ, необхідно переосмислити загальні правила функціонування інтеграційного об'єднання та природу європейської колективної ідентичності. Проблема колективної ідентичності, яка б об'єднала держав-членів Європейського Союзу залишається нагальною.

Колективна ідентичність, прийнятна як у рамках об'єднання, так і поза його межами повинна сформуватися на європейському організаційному рівні та інтегрувати не лише політики, а й індивідуальні ідентичності держав-членів.

Перспективи поглиблення інтеграції значною мірою залежатимуть від того, як параметри колективної ідентичності трансформуватимуться у співтоваристві.

Література

1. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ: Темпора, 2012. 303 с.
2. Горбулін В. Який Фенікс народиться зі згарища світової гібридної війни? 2017. URL: https://dt.ua/internal/yakiy-feniks-naroditsya-zi-zgarischa-svitovoyi-gibridnoyiviyi-259112_.html.
3. Дацюк С. Новые представления Европейского перекрестка. Українська правда. 2017. URL: <http://blogs.pavda.com.ua/authors/datsuk/59b140ab884d3/>.
4. Европа: Проблемы интеграции и развития: монография: в 2 т. Т. 1. История объединения Европы и теория европейской интеграции. Ч. 1. / Кол. авт. под общей редакцией академика О. Колобова. Нижний Новгород: АГПИ им. А. П. Гайдара, 2008. 356 с.
5. Журавський-Вель-Граєвський П. Тримор'я: погляд з півночі. Чорноморська Безпека: Аналітичний часопис. 2017. №2. С. 45–54.
6. Коваль Н. Європейський союз-2018: ризики, можливості та сценарії. Хвиля. 2018. URL: <http://hvylya.net/special-projects/ukrainian-institute-future/evropeyskiy-soyuz-2018-riziki-mozhливosti-ta-stsenariyi.html>.
7. Романюк Р., Романюк Н. Ідентичності України у контексті інтеграційних процесів. Вісник Львівського Університету. Серія міжнародні відносини. 2013. № 32. С. 77–89.
8. Barberio V. Report on a social constructivist and discursive approach to EU identity emergence and integration. 2017. 36 p.
9. Curley T. Social Identity Theory and EU Expansion. International Studies Quarterly. Vol. 53, No. 3. 2009. P. 649–668.
10. Dascălu R. Insights into the concept of European identity. European Union: identity, diversity and integration. Oradea: Ed. Univ. din Oradea, 2012. (Annals of the University of Oradea – International Relations and European Studies Suppl.). P. 23–34.
11. Fukuyama F. Mini-Trumps are coming up all over Europe. Handelsblatt Global. 2017. URL: <https://global.handelsblatt.com/politics/mini-trumps-are-coming-up-all-over-europe-869856>
12. Guibernau M. Prospects for a European Identity. Springer Science+Business Media. 2011. P. 31–43.

13. Romanyuk R., Romanyuk N. *Identities of International Actors and the Basis of Integration. / European Integration: Models, Challenges, Perspectives / Ed. by H. Chalupczak, J. Misiągiewicz, P. Tosiek. Zamość: Wyd-wo Officina Simonidis, 2012. S. 9-24.*

14. Schmidt V. *Re-Visioning the European Union: Identity, Democracy, Economy. Journal of Common Market Studies. 2009. №47. P. 17-42.*

15. Smith A. *National Identity and the Idea of European Unity. International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944). 1992. Vol. 68, № 1. P. 55-76.*

Анотація

Сенюк Ю. Я. Стан та перспективи розвитку європейських інтеграційних процесів. – Стаття.

Розглядаються особливості перебігу інтеграційних процесів в Європейському Союзі на сучасному етапі суспільного розвитку. Зазначається, що на подальше поглиблення інтеграції та розширення Європейського Союзу найбільш негативний вплив здійснюють кризові тенденції у процесі європейської соціальної ідентифікації, як основи функціонування об'єднання. Здійснюється аналіз окремих аспектів соціалконструктивістського дослідження особливостей колективної ідентичності держав-членів європейської інтеграційної спільноти. Підкреслюється, що для перспектив подальшого розвитку та інтенсифікації співробітництва необхідно переосмислити загальні правила функціонування інтеграційного об'єднання та природу європейської колективної ідентичності.

Ключові слова: Європейський Союз, інтеграція, колективна ідентичність, криза, теорія міжнародних відносин, соціалконструктивізм.

Анотация

Сенюк Ю. Я. Состояние и перспективы развития европейских интеграционных процессов. – Статья.

Рассматриваются особенности интеграционных процессов в Европейском Союзе на современном этапе об-

щественного развития. Отмечается, что на дальнейшее углубление интеграции и расширение Европейского Союза наиболее негативное влияние оказывают кризисные тенденции в процессе европейской социальной идентификации, как основы функционирования объединения. Осуществляется анализ отдельных аспектов социалконструктивистского исследования особенностей коллективной идентичности государств-членов европейского интеграционного сообщества. Подчеркивается, что для перспектив дальнейшего развития и интенсификации сотрудничества необходимо переосмыслить общие правила функционирования интеграционного объединения и природу европейской коллективной идентичности.

Ключевые слова: Европейский Союз, интеграция, коллективная идентичность, кризис, теория международных отношений, социалконструктивизм.

Summary

Senyuk Yu. Ya. The state and prospects of European integration processes development. – Article.

The author considered the peculiarities of integration processes in the European Union at the present stage of social development. It is noted in the article that the further deepening of the integration and enlargement of the European Union is the most negatively influenced by crisis tendencies in the process of European social identification as the basis for the functioning of the organization. The analysis of certain aspects of social constructivist research of the peculiarities of the collective identity of the member states of the European integration community is conducted. It is emphasized that for the prospects of further development and intensification of cooperation it is necessary to rethink the general rules of functioning of the integration organization and the nature of the European collective identity.

Key words: European Union, integration, collective identity, crisis, theory of international relations, social constructivism.